

Holzbachová, Ivana

[White, Hayden V. Metahistorie: historická imaginace v Evropě devatenáctého století]

Studia philosophica. 2013, vol. 60, iss. 1, pp. 100-103

ISSN 1803-7445 (print); ISSN 2336-453X (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127230>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

úvodní studii. Dílo Ossowské není u nás neoborníkům známé a seznámení s její dobou a osobností by pomohlo čtenáři její knihu lépe pochopit.

Tim se dostávám k tomu, co se mi na vydání už nelíbí. Je to zaprvé to, že ke knize je sice připojen jmenný a věcný rejstřík, ale ne už seznam literatury, na kterou se Ossowska odvolává. Vracet se po údají „tamtéž“ několik stran zpátky opravdu ke čtenářské pohodě nepřispívá. Z druhé vidím nedostatky v práci překladatelky a pravděpodobně i korektora. Přeložit téměř čtyřsetstránkový text je úctyhodné dílo. Nicméně přesto by se tam vedle menších opomenutí neměla dostat záměna „pária“ místo „paire“ (s. 286) a dvojnásobné pojmenování (na téže s. 363) jednoho a téhož Platónova díla Ústava a Stát, přičemž první z nich je u nás daleko běžnější. Přehlédla-li to překladatelka, rozhodně to neměl přehlédnout korektor nebo recenzent.

Ani tyto menší nedostatky ovšem nemohou zpochybnit zásluhu nakladatelství Academia o vydání tohoto díla. Velmi zajímavé by bylo srovnání této knihy a analýz měšťanské morálky v době pozdější, jak se objevuje např. v práci D. Bella Kulturní rozpory kapitalismu (orig. 1976), a pokud možno ještě z konce 20. nebo počátku našeho století.

Ivana Holzbachová

Hayden White, *Metahistorie: Historická imaginace v Evropě devatenáctého století*, Brno: Host 2011, 606 s.

S téměř čtyřicetiletým zpožděním vyšla v českém překladu kniha, která od roku 1973 významně ovlivňovala uvažování o tom, jak se píše historie. Hayden White, jeden z tvůrců tzv. lingvistického obratu, vyvolal svým dílem ostrou kritiku (např. někteří představitelé školy Annales nebo P. Burke), ale záhy měl i vlivné následovníky. Pokusil se o analýzu historiografie jako literárního žánru. Neodstoupil sice – lépe řečeno, v této knize ještě neodstoupil – od hlavního kritéria rozlišení mezi beletrií a historiografií, tj. od nutnosti držet se faktů ověřených celým sofistickým aparátem

aparátem historické kritiky, ale výklad těchto faktů podřídil pravidlům konstrukce literárního díla. V úvodu nazvaném příznačně Poetika historie nalezneme pojmové rozlišení úrovní konceptualizace historického díla. Kronika Whitea ještě příliš nezajímá: je pouhým záznamem, který v podstatě nemá začátek a konec. Změní-li se však v příběh, kde už jsou vyprávěné události jistým způsobem uspořádány, začne si historik klást různé otázky, co a proč se stalo, co z toho plyne a jaký to má smysl. Na tyto otázky lze odpovědět pomocí 1. konstrukce zápletky (může mít mody romance, satiry, komedie nebo tragédie), 2. argumentu (může mít formu formistickou, organistickou, mechanistickou a kontextualistickou) a 3. ideologické implikace (která může být anarchistická, radikální, konzervativní nebo liberální). Použitím různých kombinací těchto možností vzniká v historickém díle dialektické napětí: historik přistupuje k historickému poli jako gramatik k neznámému jazyku: „Jeho úkolem je vytvořit jazykový zápis se všemi lexikálními, gramatickými, syntaktickými a sémantickými rozměry, jímž charakterizuje pole a jeho součásti *dle vlastního výběru* (spíše než aby používal výrazy, jimiž je označují samy dokumenty), a tak připravuje jejich vysvětlení a reprezentaci, které nadto přinese ve svém vyprávění.“ (s. 51, kurzíva HW) Prekonceptuální jazykový zápis pak bude možné charakterizovat podle dominantního topologického modu, kterým je utvářen. Tyto mody jsou čtyři – metafora, metonymie, synekdocha a ironie – a dovolují charakterizovat předmět v různých druzích nepřímého nebo obrazového diskursu: metafora je reprezentativní (redukuje jeden jev na pouhý projev jevu druhého), metonymie redukcionistická (většinou jednoduchý kauzální výklad), synekdocha integrativní (bere v úvahu co nejšířší pole okolností a závislosti) a ironie negační (rozpoznala už problematickou povahu jazyka samotného). Toto pojmové pole, které jsem podala ve zkratce, pak používá White k charakterizaci dějinného vědomí v 19. století.

Jak píše ve velmi hezkém doslovu Petr Čornej, většina historiků a filozofů dějin četla z Whitea jen tento úvod. A to je škoda, protože za ním následuje téměř 500 stran textu, v němž White rozebírá, mnohde velice nápaditě, díla

největších historiků a filozofů dějin 19. století. Problém vidím v tom – opět v soulase s Čornejem –, že tyto rozbory se zjevně obejdou bez složitého pojmového aparátu, který jsem naznačila výše. Do toho daného autora vklíní – víceméně násilně – v úvodu dané kapitoly a pak až v jejich závěrečných stránkách.

Bohužel by asi přesáhlo limit recenze rozepisovat se o charakteristikách jednotlivých historiků a filozofů dějin. White je totiž klade na stejnou rovinu, protože – a tady souhlasím pro změnu s ním – v každém historikovi se skrývá i určitá filozofie dějin, protože bez ní by své dílo prostě nemohl napsat. Charakteristiku jednotlivých autorů podal White už v názvech kapitol své práce, stejně tak jako rozdělení etap historiografie 19. století v názvech jednotlivých částí. Ty etapy jsou tři: I. Zděděná tradice. Osvícenství a problém dějinného vědomí. Zde se v první kapitole Historická imaginace mezi metaforou a ironií zabývá jednak před-osvětskou historiografií (podle Ed. Fuetera) a Leibnizem a pak především Herderovou vzpourou proti osvícenství. Celá druhá kapitola je věnována jedinému autorovi: Hegel: poetika historie a opuštění ironie. Část II je nazvána Čtyři druhy „realismu“ v dějepisectví devatenáctého století; v něm se probírá (3) Michelet: historický realismus jako romance, (4) Ranke: historický realismus jako komedie, (5) Tocqueville: historický realismus jako tragédie a (6) Burckhardt: historický realismus jako satira. Část III se jmenuje Održení „realismu“ ve filozofii dějin sklonku devatenáctého století. Obsahuje kapitoly (7) Dějinné vědomí a znovuzrození filozofie dějin, (8) Marx: filozofická obrana historie v metonymickém modu, (9) Nietzsche: poetická obrana historie v metaforickém modu a (10) Croce: filozofická obrana historie v ironickém modu.

Jak už jsem napsala, podat důkladné charakteristiky všech těchto rozsáhlých kapitol by bylo velmi prostorově náročné, proto se omezím spíš na jednotlivé kritické postřehy k některým z nich.

Např. pro Whiteovu charakteristiku Hegela je velmi příznačné, že jako její východisko nepoužívá primárně jeho Filozofii dějin, příp. Filozofii práva, nýbrž Estetiku. To znamená, že by se dalšími díly nezabýval, naopak, čerpal z nich velmi mnoho, daleko více než ze samotné

Estetiky, nicméně vypovídá to o jeho zaměření. V závěru kapitoly se – věren svému zájmu – zabývá umístěním Hegela do svého schématu konstrukce zápletky, která je podle něho komická. Zde je třeba poznamenat, že komedii charakterizuje jako žánr, jehož vyústění je v podstatě smíření v dramatu rozehraných protikladů. Jeho argumentaci stojí za to uvést. White považuje za důležité, že Hegel nás žádá, abychom sami sebe považovali za herce v dramatu dějin. Dá se prý věřit, že vyústění této hry nebude tragické, protože „tragická vize se [...] nachází uvnitř vyšší perspektivy komické povahy celku“ (s. 176). Překonání ironie a uvědomění si komické vize běhu světa symbolizuje primát života nad smrtí.

Když White popisuje romantickou historiografii, chápe ji jako pokus psát o dějinách na základě apriorních filozofických názorů. Podle romantiků mělo vysvětlení toho, co se stalo v minulosti, vyplynout z archivních dokumentů, a pak měl být jejich význam převeden do podoby příběhů. „Nikdo si neuvědomoval, že význam příběhu byl dán výběrem modu konstrukce zápletky, jenž z vyprávěného příběhu činil *příběh určitého druhu*“ (s. 19) a že sám výběr tohoto modu odráží podřízenost filozofii dějin. Věnuje poměrně velkou pozornost Micheletovi a zvláště jeho popisu revoluce. Na rozdíl od Herdera prý Michelet chápal dějiny jako sérii kataklyzmatických převratů, v nichž dobro vítězí nad zlem. Byl přesvědčen, že je třeba hodnotit síly účastníků se historického dramatu. Uvažoval o sobě jako o liberálovi, ale White v něm vidí spíše anarchistu, opíraje toto své tvrzení o Micheletovo hodnocení roku 1789.

U výkladu Rankeho mne zaujala kapitola nazvaná „Gramatika“ historické analýzy. White v ní zdůrazňuje Rankeho víru ve stvořitelskou roli boha a jeho zájem o stát a církev. Ranke chápal prospěšnost těchto institucí jako historický *fakt*. Obě tyto instituce by však neměly překračovat své kompetence, jinak vzniknou nepokoje a národ může v krajním případě i zmizet. Ranke odmítá jak „univerzální církev“, tak „univerzální stát“, protože prý měly vliv na zpomalování pokroku ve středověku. Proto kladně hodnotí reformaci. Význam však měly i renesance a náboženská války. Vedly k tomu, že se objevila „idea“ národa jako princip sebeuvědomění různých evrop-

ských společností. Ty se konstituovaly jako jedinečné národy s jedinečnými historickými posláními a „zakládaly církve a státy přiměřené úkolu směřovat jejich síly řádnými a lidem prospěšnými způsoby“ (s. 225). S tímto výkladem mohu souhlasit, nebo s ním mohu polemizovat – pokud bych dobře znala Rankeho spisy a jeho názory na dějiny. Ale pořád v něm nevidím žádnou gramatiku, a pokud v ní White nějakou nachází, je řádně přitažená za vlasy. Totéž bych mohla opakovat o následující kapitolách „Syntax“ historického dění a „Sémantika“ historické interpunkce. Všechny Whiteovy hrátky s jazyko- a literárněvědnými pojmy se mi jeví jako zbytečné a maně si vzpomínám na Aristotelovu kritiku Platónova učení o ideách.

Kapitulu o Tocquevillovi považují za snad nejzdařilejší z celé knihy. I zde si ovšem hraje s jazykovědnými pojmy a i zde se ukazují jako zbytečné a násilně navlečené na velice dobrý výklad Tocquevillovy osobnosti jako historika, jeho rozboru situace a jeho významu jako vědce.

Totéž se opakuje u Burckhardta. O něm se dovídáme, že „ve skutečnosti byla jeho formální teorie dějin se svou koncepcí trojstranné interakce mezi kulturou, náboženstvím a státem odrazem teorie kultury, která podle něj sestávala z trojčlenného působení alegorických, symbolických a historických senzitivit“ (s. 330). Tady se můj dojem, že White si předem vytvořil teorii spočívající na přenesení literární typologie na historii, přece jenom otfárá. U Burckhardta jako významného historika kultury by snad něco takového bylo i možné.

Zato posiluje u Marxe. Základem jeho myšlení o historii bylo podle Whitea syntetizovat topologické postupy metonymie a synekdochy do srozumitelného obrazu světa. Neznamená to náhodou prostě to, že Marx chtěl vysvětlit svět na základě kauzálního a systémového myšlení? White věnoval Marxovi hodně stran – a dobrých stran. Stejně jako všem předchozím a ještě následujícím autorům. Tam, kde se zbavuje svého schematismu – a ten je mnohde vidět (jak jsem ukázala na Rankovi) jen v názvech kapitol, je vynikajícím vykladačem autorů, které si zvolil. Sympatický je např. právě závěr kapitoly o Marxovi. White odmítá obvinění Marxe z redukcionismu. Tvrdí, že svým radikalismem (výzvou k činnosti) dostal čtenáře do situace, kdy

si může vybrat mezi možnými alternativami, aniž by konkretizoval, jaké jeho rozhodnutí musí v daném okamžiku být. A tuto volbu musí čtenář provádět ve stavu hlubšího sebeuvědomění než u Rankeho nebo u Burckhardta, u nichž člověk nemá na vyústění událostí vliv.

Whiteova metoda vystupuje na povrch u jinak velmi zajímavého rozboru Nietzscheho. Na s. 465 konstatuje, že Nietzsche si neuvědomoval, v jaké míře užívá tropologickou teorii jazyka, aby v Genealogii morálky vysvětlil historii morálky a kultury. – A proto musel s tímto tvrzením přijít White.

Posledním filozofem dějin a historikem, kterým se White zabývá, je Croce. Věnuje se jeho pojetí vztahu historie a umění, ukazuje na jeho vztahy především k Hegelovi a Marxovi. A podobně jako u jiných autorů analyzuje ideologické implikace jeho díla. Kloní se k názoru těch historiků, kteří v Croceho díle objevili snahu diskreditovat „vědeckou“ historiografii marxistické levice. A White zobecňuje: Podle jeho názoru chtěl Croce zbavit historiky vlivu, který si nárokovaly všechny části ideologického spektra a vrátit jí status důležité, ale koneckonců druhořadé formy poznání. To vycházelo vstříc zájmům etablovaných společenských tříd a skupin, protože pro ně představovala každá pojmová analýza společenských a historických procesů hrozbu, že bude odsouzeno to, co považovaly za své „přirozené“ postavení a privilegia. V tomto duchu pak White analyzuje také např. Croceho kritiku Vica.

V Závěru White shrnuje svou metodu a své cíle. Opakuje tezi o zbytečnosti rozlišování mezi filozofií dějin a historiografií, které jsou podle něj odlišitelné nanejvýš v důrazu, ale ne v obsahích. „Filozof dějin se nesnaží pouze pochopit, co se v historii stalo, ale také specifikovat kritéria, podle nichž je schopen poznat, jakmile úspěšně uchopí význam nebo smysl dějin.“ (s. 549) Pokud jde o jeho metodu, poukazuje na to, že prý umožňuje metodově neutrální a čistě formální popis různých interpretačních postupů historiků a filozofů dějin v 19. století. Naproti tomu ostře odmítá psychologismus při výkladu postupů historiků (v psychologii je hrozný zmatek) a zvláště ostře se vymezuje proti psychoanalýze.

Knihla kromě náležitostí patřících ke každé vědecké publikaci (seznam literatury, rejstřík)

obsahuje ještě překladatelskou poznámku Milana Ducháčka a Miroslava Kotáška, jimž je třeba složit velkou poklonu za dobrý překlad tak složitěho díla. Druhý z nich napsal ještě kapitolku O autorovi, která je pro čtenáře velmi užitečná. A nakonec je tu vynikající doslov Petra Čorneje – White nezměnil dějiny a pohled na ně –, o němž jsem se zmiňovala už na počátku.

Krátce: White napsal obsáhlou práci, která se pokouší nastolit formalistickou metodu analýzy názorů filozofů a historiků na dějiny. Přestože se mi tato metoda nelíbí a mohu jí přiznat nanejvýš funkci metaforu, jeho výklady významných představitelů jsou na velmi dobré úrovni a budu-li tuto knihu někomu doporučovat, pak nikoli kvůli jejímu úvodu, ale kvůli textu, který následuje po něm.

Ivana Holzbachová

Marcel Martinkovič (ed.), *Idey a vývoj slovenského národovného myslenia*, Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity – Towarzystwo Slowaków w Polsce 2011, 342 s.

Slovenské politické myšlení 18. a 19. století se v posledním období stalo právem předmětem řady podnětných analýz. Po pracích T. Pichlera, J. Mesároše, T. Ivanyšynové, D. Kováče, E. Lalikové, D. Škvarni a dalších připravil autorský kolektiv katedry politologie Trnavské univerzity pod vedením Marcela Martinkoviče kolektivní monografii *Idey a vývoj slovenského národovného myslenia* (dalšími autory jsou Milan Hamada, Pavol Krištof a Luboš Kačírek), která sleduje vývoj slovenského myšlení při formování myšlenkových základů procesu vytváření moderního slovenského národa a procesu slovenské politické emancipace. Je rozdělena do čtyř kapitol (Klasická humanita a tvorba základov našej novodobej vzdelanosti a kultúry, Romantický a neromantický nacionalizmus L. Štúra, J. Záborského a Š. Launera, Metamorfozy idey slovanstva a ich reflexia v slovenskom politickom myslení 19. storočia, Modernizácia Uhorska v 19. storočí a slovenské národné hnutie).

První kapitola je věnována slovenské barokní a předosvěcenské kultuře a sleduje renesanci klasické humanity na Slovensku v 17. a 18. století (L. Stöckel, M. Bel, J. Duchoň, F. A. Kollár, H. Gavlovič) a reformací humanismus (J. A. Komenský, J. Bayer, I. Caban). Druhá kapitola vychází z myšlenky, že se v procesu společenské modernizace stává klíčovým národnostní princip. Kultura se stává základní podmínkou komunikace, a proto se do centra národovných aktivit dostává jazyk a literatura. Monografie ukazuje, že tehdejší lingvistické spory jsou ve skutečnosti součástí politických snah o nové vymezení kulturní identity. V této souvislosti je věnována pozornost kulturnímu nacionalismu J. Kollára, jeho požadavku konstituování historické subjektivity Slovanů, jeho myšlenky jednoty v různosti, jeho podnětům ke vzniku národního citění. Štúra národovná koncepce pak svým zájmem o lidovou kulturu znamená modifikaci a revizi Kollárova pojetí národní kultury; monografie ukazuje, jak Štúrov lingvocentrismus neznamená jen jazykovou reformu, ale vede k duchovnímu rozvoji národa a jeho duchovní samostatnosti. Plastičky je vysvětlena změna Štúrových názorů v revolučním období. Velkou pozornost věnují autoři osobnosti Jonáše Záborského. Přes určité shody je jeho koncepce národa odlišná od Štúrova přístupu, od tehdy převládajícího romantického nacionalismu svým realismem, ohledem na konkrétní společenské a historické okolnosti a důrazem na postupnou transformaci všech stránek společnosti. Záborský se vrací ke Kollárovým myšlenkám slovenské vzájemnosti, československé literární jednoty a úlohy literatury v procesu formování národního povědomí, chápal formování národa za součást všestranné společenské transformace. Dalším představitelem neromantického nacionalismu je Štěpán Launer, jehož liberální filozofická koncepce má jisté paralely se Záborským, a to přes rozdíly ve východiscích. Launer zdůrazňuje význam politické modernizace a rozšiřování občanských práv a zásadně se odlišuje od převládajícího proudu slovenského nacionalismu. Před národností preferuje rozvoj občanských svobod a loajalitu k uherskému státu, jeho nacionalismus je orientován na občanský rozvoj v duchu liberálního uspořádání.